

Tahirzade'ye Ait Olduğu Düşünülen İki Eser Hakkında İnceleme

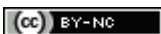
Mesude Hülya DOĞRU*

Öz

Hüseyin Tahirzade Behzad muallim, minyatürcü, müzehhip, hattat, ressam, karikatürist, yazar olarak İran'ın 20. yüzyılda yetiştirdiği önemli sanatçılarından. Tebriz'de dindar bir ailede doğmuş; ailesinin karşı çıkmasına rağmen Agamir Gaffar İsfahani'den resim dersleri almıştır. Tiflis Güzel Sanatlar Akademisi'nde üç yıl okumuş, ailesinin ısrarıyla Tebriz'e geri dönmüş; resim öğrenme arzusu ağır basınca da eğitimini İstanbul'da Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'sinde tamamlamıştır. 1918 yılında Medresetü'l-Hattâtin'de minyatür ve İrankâri tezhib öğretmeye başlamıştır. 1926-29 yılları arasında Hereke Halı Fabrikası'nda atölye şefliği görevini sürdürmüştür. 1936 yılında İran Şah'ının isteğiyle İran'a dönmüş; Halı Müessesesinin direktörü ve Eski Sanayi ve Güzel Sanatlar Konservatuvarı'nın direktörü olarak görevlendirilmiştir. Güzel Sanatlar Müzesi'ni kurmuş; kendisi de 1944 yılına kadar Tahran Güzel Sanatlar Müdürü olarak görev yapmıştır. İstanbul'a döndüğünde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Türk Tezyini Sanatlar Bölümünde 1947-1955 yılları arasında çalışmış, Türk Süsleme Bölümü şefi olarak idari görev de yapmıştır. 1963 yılında vefat etmiş, İran'da defnedilmiştir. Bu çalışma kapsamında Tahirzade'nin Türkiye'de bulunduğu dönemlerde hazırladığı, minyatür, tezhib ve gravür çalışmalarından ulaşılabilenler detaylı olarak ele alınacaktır. İstanbul Resim Heykel Müzesi envanterinde bulunan 50x74 cm. ölçülerindeki İran tarzı birbirinden farklı iki minyatürle bezenmiş, imzasız şemseli ve köşebentli deri kab örneğinin Tahirzade'ye ait olduğuna ve minyatürlerin zeminlerindeki kabı yapan kişinin Sacit Okyay olduğuna dair iddialara ve bulgulara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Tahirzade Behzad, Sacit Okyay, Nakkaş, Minyatür sanatı, 20. yüzyıl.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, mhdogru@sakarya.edu.tr, Sakarya, Türkiye. ORCID: 0000-0003-2963-4827

Common Creative Licence

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY NC) International License.

İran Çalışmaları Dergisi bilginin yayılması ve zenginleşmesi için Açık Erişim Politikasına uymaktadır.

The Examination of Two Art Works Believed To Belong to Tahirzade

Mesude Hülya DOĞRU*

Abstract

Hüseyin Tahirzadeh Behzad was one of Iran's most important artists in the 20th century, as a teacher, miniaturist, illuminator, calligrapher, painter, caricaturist, and writer. He was born into a religious family in Tabriz, he took art lessons from Agamir Gaffar Isfahahi, despite his family's objections. He studied at the Tbilisi Academy of Fine Arts for three years, then returned to Tabriz at his family's insistence, his desire to learn painting overwhelmed him, and he completed his education at the Academy of Fine Arts (Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali) in Istanbul. In 1918, he began teaching miniature and Persian illumination at the Medresetü'l-Hattâtin. Between 1926 and 1929, he served as workshop manager at the Hereke Carpet Factory. He returned to Iran in 1936 at the request of the Shah of Iran and was appointed director of the Carpet Institution and the Conservatory of Fine Arts. He founded the Museum of Fine Arts and served as Director of Tehran Fine Arts until 1944. Upon his return to Istanbul, he worked in the Turkish Decorative Arts Department of the State Academy of Fine Arts from 1947 to 1955, also serving in administrative roles as head of the Turkish Decorative Arts Department. He died in 1963 and was buried in Iran. Within the scope of this study, some miniatures, illuminations and engravings that Tahirzade prepared during his time in Turkey will be discussed in detail. The claims and findings that the unsigned leather case with a rosette and gusset, adorned with two different miniatures in the Persian style, measuring 50x74 cm and located in the inventory of the Istanbul Museum of Painting and Sculpture, belongs to Tahirzade and that the person who made the case on the base of the miniatures was Sacit Okyay will be included.

Keywords: Hüseyin Tahirzade Behzad, Sacit Okyay, Muralist, Miniature art, 20th century.

* Assoc. Prof., Sakarya University, Faculty of Art Design and Architecture Traditional Turkish Arts, mhdogru@sakarya.edu.tr, Sakarya, Türkiye. ORCID: 0000-0003-2963-4827

1.Giriş

Yazma eserlerde anlatılmak istenen olayları görselleştirmek amacıyla yapılan kitap resimlerine genel olarak minyatür adı verilmektedir. Bu terim Osmanlı sanatına Batı dillerinden gelmiş olsa da Osmanlı kaynaklarında bu terimin tasvir ya da nakış sözcükleriyle ifade ettiği görülür (Mahir,2012, s.15). Nakış kelimesi aynı zamanda, sebîh, ‘tarrahi , nigâr , hurda nakış, sûret, meclis olarak da kullanılır. Minyatürü yapan sanatkâra genel anlamda nakkaş adı verilir. Nakkaşlar, musavvir, ressam, tarrah, sebihnüvis, nigâri, nigârende, meclisnüvis, vb. isimlerle de adlandırılmışlardır. İran minyatürü nigar/ nigargerî olarak adlandırılır. İran’da nakkaş olan sanatkâra nigarger denmektedir. Nigâr/nakış hem motif hem de bir başka irfani anlamıyla Hak (Reb) aşkı demektir. Nigârger (nakkaş) ise, bu büyük aşkı tasvire çeken ressamdır. (Shahmari, 2014, s.1-2).

İslam kültüründe anıtsal resim sanatının 7. ve 8. yüzyıllarda Emeviler döneminde var olduğu bilinmektedir. Ancak, 9. yüzyıl itibarı ile Kur’an-ı Kerim’de resmi yasaklayan kesin bir buyruk olmamasına rağmen bazı hadislerin resim yapmanın yasak olduğu ile ilgili yorumları nedeni ile, duvar resimleri ve mozaikler yerlerini kitap resimlerine bırakmıştır. Geç Abbasiler döneminde de yeni zengin tüccar sınıfının talepleri resimli kitap üretiminin artışına neden olur. Bu dönemde antik dönem kaynaklı bilimsel eserlerin çevirileri yapılırken, kitaplarda bulunan resimlerin soyutlaştırılarak eserlerin içinde uygulanmıştır. Bu dönemden günümüze kalan en erken örnekler 11. yüzyıla tarihlendirilmektedir. İslam minyatürlerinde perspektifin kullanılmadığı anatomik oranlardan, ışık- gölge kurallarının uygulanmadığı üslubun daha sonraki dönemlerde klasik bir kimliğe sahip olması ise, 14. yüzyıl sonu itibarı ile, Azerbaycan ve Irak’ta Celayirlilerle (1339-1432), İran’ın Fars bölgesinde yaşayan Muzafferî (1353-1393) hanedanlığının hamiliğinde gerçekleşmiştir (Mahir, 2012, s.16-17). İran minyatür sanatı eserlerinde Kelile ve Dimne, Hüsrev ile Şirin, Şahname gibi efsanelerin, halk ve kahramanlık hikayelerinin resimlendirildiği görülmektedir. Şiraz, Herat, Bağdat ve Tebriz Okulları İran’ın minyatürlü eserlerinin verildiği önemli merkezlerdir.

1595 yılı civarında Şiraz el yazmalarında (genellikle 40 cm.’den daha büyük örnekler çalışılmaktadır.) büyük bir değişim gözlenmeye başlamıştır. Büyük boyutlu eserlerin üretimi devam etse de bunların çoğunluğu Şahname-i Firdevsi nüshalarıdır. Eserler eski zenginliklerini kaybetmiştir.

Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise, büyük boyutlu zengin tasarımlı elyazmaları üretilmemektedir. 17. yüzyıl itibarı ile Şiraz üslubu örneklerinin 40 cm.'den daha küçük ölçülerde üretilmeye devam ettiği görülür. Ancak renkler canlılıklarını kaybetmeye başlamıştır. Şiraz yazmaları onları başka merkezlerde üretilenlerden ayırt eden niteliklerini yitirmeye başlayarak sıradanlaşmıştır (Uluç, 2006, s. 429,446-447).

2. Hüseyin (Hoseyn) Tahirzade (Tahrzade,Taherzade, Tahir-Zade) Behzad

Bu çalışma kapsamında, İran okullarında yetişmiş, 20. Yüzyılın en önemli minyatür sanatçılarından Hüseyin Tahirzade Behzad'ın yaşamı ve Türkiye'de bulunan eserlerinden örnekler ele alınacaktır. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sırasında Hüseyin Tahirzade Behzad'ın beş farklı kaynaktan doğum yılı ile ilgili beş farklı tarihin yer aldığı görülmektedir. Bu tarihler, M.1880 ("Bir minyatür Üstadı Anlatıyor Tahirzade Hüseyin," 1959, s. 15), M.1884 (Diba,1989, s. 114), H.1266 (M.1887) (Aliyeva, 2021, s. 343; Mehrpooya, 1988, s. 1) M. 1888 (Cezar, 1983, s. 66), M.1889 (Gündüz, 2000, s. 343; Derman, 2006, s. 531)'dur. Sanatçı, Tebriz'de doğmuştur. Sanatçının doğum tarihinde olduğu gibi vefat tarihinin de yaşamı ve sanatı hakkında bilgi veren çeşitli makalelerde farklı yıllar yazıldığı görülmektedir. Bu tarihlere göre, 1963 (Cezar, 1983, s. 66; Derman, 2006, s. 531; "Kaybettiklerimiz," 1963, s. 789) ya da 1968 (Diba,1989, s. 114) yıllarında İstanbul'da vefat etmiştir.

19. yüzyılın son dönemi ile 20. yüzyılın üçüncü çeyreği arasında yaşayan Behzad, muallim, geleneksel sanat tasarımcısı, minyatürcü, müzehhip, hattat, ressam, karikatürist, yazar olarak İran'ın önemli sanatçılarındandır. Mosevver el- Molki, Mirza Aga Emami İsfahani, Hadi Tajvidi, Ali Karimi, Muhammed Ali İsmail Zavieh, Jevad Rüstem Shirazi gibi İran minyatürünün yeniden canlandırmak için çalışan sanatkarlarla aynı dönemde yaşamıştır (Bombardier, 2017, s.150) Babası Mirza Fazlı Esfahani dindar bir kişi ve hafızdır. Oğlunun da kendisi gibi dindar bir insan ve din alimi olmasını istemiştir. Ancak Tahirzade resim sanatına duyduğu ilgiden dolayı çocukluğundan itibaren üstad Agamir Gaffar İsfahani'nin atölyesinde minyatür, tezhip ve halı nakışları üzerinde almıştır. Karikatür yapmayı da sevdiği için, Molla Nasreddin isimli bir gazeteye karikatür ve resim çiz-

meye başlamıştır. Bu süre içinde Tiflis Güzel Sanatlar Medresesi'nde 3 yıl eğitim almış; (Mehrpooya, 1988, s. 2) ailesinin ısrarı ile Tiflis'ten Tebriz'e dönmek zorunda kalmıştır. Ancak resim öğrenme isteği ağır basınca İstanbul'a giderek, resmi adı Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şâhâne (Cezar, 1983, s. 12) olan, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'sinde tamamlamıştır. Hüseyin Tahirzade Behzad'ın İstanbul'da geleneksel sanatların yeniden ihyası için kurulan Medresetü'l- Hattâtîn'de 1918 yılında minyatür ve İrankârî tezhib öğretmesi için görevlendirilmiştir (Derman, 2006, s. 531). 1921-1926 yılları arasında da mezun olduğu Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'sinde tezhip ve minyatür dersleri vermiştir. Bu dönemde Osmanlı hükümetinin Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emriyle de İstanbul Osmanlı Vakıflar ve Müzeler Nezareti'nde İstanbul'daki Topkapı Sarayı Müzesi'nde Osmanlı ve İran el yazması eserlerin minyatürlerini restore etmiştir.

Medresetü'l- Hattâtîn, Geleneksel sanatların unutulmasını önleme amacı ile 1915 yılının 20 Ağustos günü kurulmuştur. Sülüs- nesih, Celi sülüs-tuğra, Ta'lik-celi ta'lik, Divanî-celi divanî ve Rık'a hatları öğretmek için hocalar tayin edilirken, tezhib için Yeniköylü Nuri (Ulunay) Bey ve cild için de Bahaddin (Tokathıoğlu) Efendi görevlendirilir. Babıalî'de açılan mektep idarî zümrenin fazlaca olduğu bir semtte faaliyetini sürdürdüğünden, eğitim almak için başvuruların sayıca fazla olduğu düşünülebilir. Okula kaydını 1916 sonbaharında yaptıran Süheyl Ünver'e 279 numarası verildiği düşünüldüğünde, kısa bir sürede öğrenci sayısının hızlıca artmış olduğu söylenebilir. Öğrencilerin sayısının artması yeni hocaların okulda görevlendirilmesini sağlamıştır. 22 Mayıs 1916 yılında Necmeddin (Okyay) Efendi ebrî ve âhar dersleri için muallim olarak görev almıştır. 1918 yılında da tezhip hocası Nuri Bey görevinden ayrılmış; tezhip derslerini cild muallimi Bahaddin Efendi vermeye başlamıştır. Aynı yıl Tahirzade Hüseyin Behzad minyatür ve İrankârî tezhib muallimi olarak tayin edilmiştir (Derman, 2003, s. 341; 2006, s. 513- 517,530-531; 2007, s. 228; Doğru, 2013, s. 135-136). Böylece 1917-1923 yılları arasında Medresetü'l- Hattâtîn'de öğrenci olan geleneksel sanatların ihyası için vefat ettiği tarihe kadar kitaplar yazan, kurslar açan ve arşiv çalışmaları yapan Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in (1898-1986) de hocası olmuştur. Ünver'in tezhip icazetinde Bahaddin Efendi ve Mehmed Necmeddin Bey ile birlikte, Tahirzade'nin imzasının da bulunduğu görülmektedir (Mesara,1992, s. 61-62).

Medresetü'l-Hattâtîn'in 1927 yılında yapılmış olan ramazan sergisi hakkında Mehmed Mesih'in Milli Mecmua'da yazdığı "Hattat Mektebinde Birkaç Saat" başlıklı haberde, tezhip ve minyatür muallim, Tâhîrzade Hüseyin Bey'in İran üslûbu paravanası, kabartma ve işleme müzehheb tabaklarından sitayişle bahsedilmektedir (Derman, 2006, s. 542). 1926-29 yılları arasında Hereke Halı Fabrikası'nda 'İktisat Vekaleti Resim Mütchassısı' olarak atölye şefliği görevini de sürdürmüştür.

1936 yılında Akademi'deki diğer bölümlere Türk Tezyini Sanatlar Bölümü eklenir. Bu bölüm daha önce faaliyette olan Şark Tezyini Sanatlar Mektebi'nin isim değişikliği ile Akademi çatısı altına alınmış olmasıdır. 1915 yılında hattat yetiştirilmek üzere açılmış olan Medresetü'l-Hattâtîn, bir ad değişikliği ile Hattat Mektebi olarak 1929 yılına kadar faaliyetini sürdürür. 1929'dan 1936 yılına kadar da Şark Tezyini Sanatlar adı ile hattat mektebindeki aynı hocalarla eğitim devam eder. Akademi çatısına geçildiği dönemde de yine kapatılan hocalarıyla eğitimin devamı sağlanır. Yeni yapılanan bölümde tezhib, tezyini arap yazısı, ebru ve ahâr, Türk cildciliği, Türk cild kalıpları yapımı, altın varak yapımı, Türk minyatürü, sedef kakmacılığı, Türk çini nakışları, halı nakışları ve kıymetli taşlar üzerine hâk kısımları açılır. Bu hocaların büyük bir kısmı oldukça yaşlıydılar. 1950 yılına kadar vefat edenler ya da emekli olanlarla bölümün hocalarında değişimler oldu. Minyatür için Hüseyin Tahîrzade Behzad, eski yazı için Halim Özyazıcı, tezhip için de Rikkat Kunt ve Muhsin Demironat Türk Süsleme Bölümünü Hocaları oldular. Hüseyin Tahîrzade'nin ilk tezhib ve minyatür hocalığını 1918'den 1923 tarihine kadar Medresetü'l-Hattâtîn'de sürdürür. Okulun ismi Hattat mektebi olarak değiştirildiğinde 1923 ile 1929 yılları arasında hizmet verir. Hattat mektebi kapatılıp yerine Şark tezyini sanatlar mektebi açıldığında da 1929 ile 1936 yılları arasında eğitimci olmaya devam eder (Cezar, 1983, s. 26).

Tahîrzade, İran Şahının daveti ile 1936 yılında ailesiyle birlikte Tahran'a dönmüş ve önce Halı Müessesesinin direktörlüğüne, ardından da Eski Sanayi ve Güzel Sanatlar Konservatuvarı'nın direktörlüğüne atanmıştır. Güzel Sanatlar Müzesi (Milli Sanatlar) de Hüseyin Tahîrzade Behzad tarafından kurulmuş ve kendisi de 1944 yılına kadar Tahran Güzel Sanatlar Müdürü olarak çalışmıştır (Mehrpoo, 1988, s. 3).

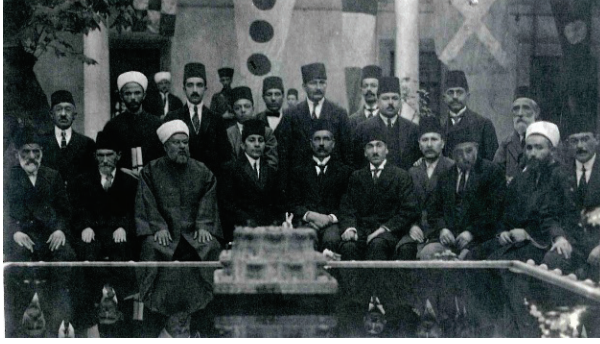
Türkiye'deki ikinci dönem hocalığı Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde gerçekleşir. Akademide çalıştığı dönem hakkında, Mimar Sinan

Üniversitesi'nin 100. yılı ile ilgili hazırlanan yayında Türk Tezyini Sanatlar Bölümünde 31-12-1947 ile, 31-12-1955 tarihleri arasında çalıştığına, aynı zamanda Türk Süsleme Bölümü şefi olarak da idari görevde bulunduğu dair bilgiler yer almaktadır (Cezar, 1983, s. 66). Çevresinde iyi bir hoca ve kibar ve şık giyimiyle de dikkati çeken bir insan olarak tanınan Tahirzade, 12 Mart 1963 tarihindeki vefatına kadar uzman olarak Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde çalışmaya devam etmiştir ("Kaybettiklerimiz," 1963, s. 789). Layla Diba'nın İran Ansiklopedisinde yer alan Tahirzade maddesinde kendisine 1959 yılında özel bir emeklilik verildiği, 1968 yılındaki vefatından birkaç ay önce de kendisine "Üstat" unvanı verildiği bilgisi yer almaktadır (Diba, 1986, s.114). Doğum tarihi gibi, ölüm tarihi de çeşitli kaynaklarda farklı tarihler olarak yer almaktadır.

Eser verdiği alanlarda yazdığı makaleleri de bulunan Tahirzade'nin sadece minyatürleri değil, aynı zamanda halı tasarımları, çinileri, yağlı veya sulu boya büyük ölçekli tabloları ve tezhipli eserlerinin sayısı dört yüzü aşmıştır (Mehrpooya, 1988, s. 3). Bu çalışma kapsamında Hüseyin Tahirzade Behzad'ın hayatı boyunca ilgilendiği ve eserler verdiği bütün sanatlarla ilgili değil, minyatürleri/tasvirleri ve bazı resimleri hakkında bilgi verilecektir. Behzad, minyatür/tasvir sanatı hakkında 1953 yılında Ankara Üniversitesi'nin İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde çalışma konusuyla ilgili olan, Minyatür sanatının tekniği hakkında bir makale yazmıştır. Hem genel olarak minyatürden hem de bir minyatürün çalışılması aşamasında kullanılacak boyalar, fırçalar ve minyatür yapılan kâğıttan bahsetmektedir. Makalenin devamında minyatürün yapılış tarzının nasıl olması gerektiğiyle ilgili bilgi de vermektedir. Desenin çizileceği kâğıda mümkünse fırça ile geçirilmesinin uygun olduğu, altın kullanılan yerlerde önce altının sürülüp parlatılması gerektiği, sonra da boyaların sürülmesi esnasında da renklerin ahengine dikkat edilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Saç ve sakalın boya kullanımından sonra yapılmasının uygun olduğunu önce hafif, sonra da kuvvetli fırça darbeleriyle ince ince taramalar yapılması gerektiğini de eklemiştir. Minyatürdeki son işlemlerin figürün kıyafetinin önce etrafını, kıvrımlarını sonra da elbisenin üzerindeki tezyinat ve altın işlemlerin yapılmasının uygun olduğunu, en son da ağaç, çiçek gibi detaylarla minyatürün bitirileceğini ifade etmektedir (Behzad, 1953, s. 29-32).

Foto 1

1923 yılında Medresetü'l-Hattâtîn'de gerçekleştirilen A. Süheyl Ünver'in de mezun olduğu törenden

Not: Tahirzade önde oturan grupta sağdan beşinci kişidir (Mesera, 1997, s. 61). [Fotoğraf]

2.1. Hüseyin Tahirzade Behzad İmzalı Ve İmzasız Olup Kendisine Atfedilen Bazı Minyatürler

Hüseyin Tahirzade Behzad'ın Türkiye'de yaşadığı ve Medresetü'l-Hattâtîn ve İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim üyesi olarak çalıştığı dönemlerde minyatürler çalıştığı, tezhipler yaptığı ve halı desenleri tasarlamış olduğu bilinmektedir. Bu çalışma konu itibarı ile Tahirzade'nin minyatürleri olduğundan, minyatürleriyle birlikte minyatürlerinde bulunan tezyini unsurlar ve bazı resimleri ele alınacak, tasarımlarını yaptığı halı desenlerine değinilmeyecektir. Bu çalışma kapsamında kendisinin Türkiye'de bulunduğu zamanlarda çalıştığı ya da hazırladığı eserlerinden ulaşılabilenler tanıtılacaktır. Tahirzade'nin eserleri arasında yer alan ve bilgi verilecek ilk çalışmaları, 1923 yılında Atatürk'e hediye olarak gönderdiği kalpaklı portre ile Atatürk'ün kendisine gönderdiği teşekkür mektubudur. Bu eserler, kendisinin Türkiye'de bulunduğu ilk dönemden kalan eserleridir. 1952 yılında İstanbul'da hazırlanıp basılan İran kitabı sanatçının üç farklı tarzda eserini barındırmaktadır. 1945 ila 1953 yılları arasında İstanbul'un fethinin 500. yılı için hazırlanan Fatih Divanı'nda da kendisine ait iki tasvir yer almaktadır. Kendisiyle 1959 yılında Moda'daki evinde yapılmış olan ve 29 Mayıs 1959 tarihindeki Hayat Mecmuasında

fotoğrafları görölen eserleri içinde sadece Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisine gönderdiği tezhiplenmiş mektubun günümüzde hangi koleksiyonda olduğu bilinmektedir. Hayat Mecmuası'nda yayınlanan ve renkli basımı yapılmış olan beyaz atının üzerindeki Fatih Sultan Mehmet tasviri sanatçının detaylara verdiği önemin göstergesidir. Bu çalışma kapsamında özel bir deri kbla ilgili bilgiler verilecektir. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi envanterinde bulunan imzasız şemseli köşebentli kapta (ciltte) bulunan iki İran minyatürü Tahirzade'ye atfedilecek ve eserin minyatürlerinin kendisi tarafından çalışılmış olduğu konusunda bazı iddialar ve bulgular ele alınacaktır.

2.2. Mustafa Kemal Atatürk'e Armağan Edilen Eser Ve Atatürk'ün Kendisine Gönderdiği Mektup

Foto 2 ve 3

Atatürk portreleri

Not. Solda Tahirzade'nin Atatürk'e hediyesi olan tasvir, sağda Atatürk'ün teşekkür mektubu (Gündüz, 2000, s. 341-346) [Tezhip ve Minyatür]

Cumhuriyetin kuruluşu öncesi ve sonrasında pek çok sanatçı Atatürk'ün resim ve heykelini çalışmış; şairler Atatürk hakkında şiirler yazmışlardır. Hüseyin Tahirzade Behzad da Atatürk 1923 yılında Cumhurbaşkanı olduktan sonra onu askeri üniforması üstünde ve kalpağı başında olarak resmetmiştir. Altın ve suluboya ile renklendirilen eserde, Atatürk portresinin üzerinde onu koruyan ve Türk bayrağı taşıyan melekler tasvir edilmiştir. Eserin dış pervazında dendanlar içinde rumi ve hatayi grubu motiflerle çalışılmış altın çerçeve içinde altınla boyanmış klasik bir halkâri yer almaktadır. Mustafa Kemal Atatürk kendisine armağan edilen bu eseri beğendiğine dair bir teşekkür mektubu göndermiştir. Tahirzade, kendisine gönderilen bu teşekkür mektubunu altın bir cetvel içine alınmış olarak altın zeminli bir halkâri ile bezemiştir. Halkâri tasarımın üstüne de Atatürk'ün portresini takım elbiseli olarak suluboya tekniği ile çizmiştir. Tahirzade kendisi ile Hayat Haftalık Mecmuası'nın 29 Mayıs 1959 yılında neşredilen 22. sayısı içinde gerçekleştiren bir röportajda Atatürk'ün kendisine gönderdiği bu mektuba verdiği değerden ve mektubu tezyin etmesinden de bahsetmiştir ("Bir minyatür Üstadı Anlatıyor Tahirzade Hüseyin," 1959, s. 15) Günümüzde 25x33 cm. ölçülerindeki bu eser, İstanbul'da Prof. Emin Barın koleksiyonunda bulunmaktadır (Gündüz, 2000, s. 343-346).

2.3. İran Kitabında Bulunan Gravür, Tasvir ve Resim

Foto 4-5-6

İran kitabında bulunan gravür, tasvir ve resim

Not. Solda: Kapaktaki gravür tasarımı, ortada: çeng çalan kadın tasviri, sağda: 74. sayfadaki ünlü alim İbn-i Sina'nın resmi (Soleyli, 1952, s. 1,67,74) [Gravür, Tezhip ve Minyatür]

1952 tarihli 24x16.5 cm. ölçülerindeki İran isimli kitap, 1950 yılında Paris'te neşredilen Dünkü ve Bugünkü İran isimli kitabın Türkçe tercümesidir. Eserin yazarı İran'ın eski Başbakanlarından ve İran'ın sabık Fransa büyükelçisi Ali Soleyli'dir (Soleyli 1950- Ettilaat-1952). Kitap İran'ın tarihini, edebiyatını, arkeolojik buluntularını, siyasi durumu ve güzel sanatları hakkındaki genel bilgileri içermektedir. Siyah beyaz olarak basılmış olan kitabın kapak sayfasında, Tahirzade'nin tasarımı olan ve fars mitolojisinden önemli bazı figürlerin kullanıldığı gravür sadece kontürleri yeşil renkte boyanarak basılmıştır. Gravür iki kuzu cetvel, iki mm.'lik cetvelden sonra beş mm.'lik cetvel içindeki üç iplik rumili tasarımdan sonra iki mm.'lik cetvelle figürlerin olduğu kompozisyonu çerçeveler. Zerdüştlük öncesi Pers imparatorluğunun önemli figürlerinin resmedildiği çalışma bu simgesel figürlerin tek ya da çift olarak kullanılması ile şekillenmiştir. İki parçalı kompozisyonun üst bölümündeki figür; sağ ve sola doğru üç katlı kanatları tam olarak açılmış, gövdenin orta kısmında bir güneş kursu bulunan ve ismi Faravahar olan ünlü bir fars sembolüdür. Figürün ilahi lütuf ve yüce güçleri temsil ettiği kabul edilmektedir. (Mark, 2020, s. 2,9). Faravahar, Fravaşi (Koruyucu Melek), Farr veya Khvarenah (İlahi Lütuf) gibi kavramları da sembolize etmektedir. Figür aynı zamanda bilgeliğin efendisi, cennetin, dünyanın, bütün canlıların, hava, su, toprak ve ateşin yaratıcısı olarak kabul edilen Ahura Mazda'yı temsil etmektedir (Mark, 2020, s. 3).

Kompozisyonun alt kısmında bulunan, sağ ve solda bulunan sütunların başlık kısmında ön bacakları kıvrılmış şekilde çalışılmış, Karkadann isimli tek boynuzlu ata benzeyen boynuzlu bir yaratık yer almaktadır. Bu yaratığın ancak tek boynuzlu at gibi bakire bir kadın tarafından evcilleştirileceği düşünülmektedir. Uzaklarda yaşayan yaratığın kendisini görenlere şans getireceği inancı hakimdir. Boynuzunun da iyileştirici bir güce sahip olduğu kabul edilmektedir (Mark, 2020, s. 13). Gravürün alt kısmında sağ ve soldaki sütunlara dayanmış iki figür yer almaktadır. Bu iki figür, kutsal figürleri ve mekânları koruyan askerleri temsil etmektedirler.

İran kitabının 67. sayfasında yer alan 13.5x9 cm. ölçülerindeki tasvirde bulutlarla çevrelenmiş beyzi çerçevenin içine zarif bir şekilde başını çaldı-

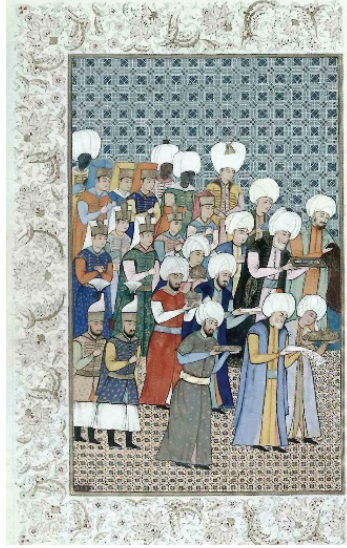
ğı çeng isimli çalgıya (Gültaş, 1993, s. 268) (arpa benzeyen telli bir çalgı) dayanmış olan genç bir kadın tasviri yerleştirmiştir. (13.5x9cm.) Tasvir siyah beyaz olarak basıldığından kullanılan renkler anlaşılamamaktadır. Başında asilzade kadınların takmış oldukları kısa ve mücevherlerle süslü bir başlık bulunmaktadır. Başlığın alt kısmından saçına doğru alnında kalacak şekilde inci dizileri yerleştirilmiştir. Uzun saçlarının çengin altında kaldığı, başının sol kısmında kalan zülûf şeklinde bir parça saçın boynuna doğru uzandığı görülmektedir. Genç kadın sürmeli gözlü, küçük burunlu ve ince dudaklıdır. Tasvirde çeng çalan kadının gerdanı üç sıra halinde kolye ile süslenmiştir. Şal yakalı kısa üst giysisinin kol kısmı dirsek boyunda kesilmiş ve ayakkabılarının görünmeyeceği kadar uzun bir elbiseyle kademeli mermer bank şeklinde çalışılmış olan bir yükseltinin üzerine oturmuştur. Genç kadının oturduğu alandan irili ufaklı güller demetler halinde yere doğru uzanmaktadır. Tahirzade'nin talik hattıyla Farsça yazılmış imzasının ve H. 1312 (M.1895) tarihinin bulunduğu beyzi bir çerçevenin içinde bulunan tasvirde çengin ahşap kısımlarında hurdeli rumili ve dört köşede bulunan köşebentlerde ise hem hurdeli rumili hem de tek dal üzerinde hareket eden bitkisel motiflerin kullanıldığı tasarım iki iplik rumili cetvellerle çerçevelenmiştir. Rumili ve bitkisel tasarımların detaylı şekilde çalışıldığı ve dalların dairesel hareketler çizdiği görülmektedir.

İran kitabının 74. Sayfasında bulunan ve İbn-i Sina'yı tasvir eden siyah beyaz resim alimi elinde kitap tutarken göstermektedir. Şemsenin salbekteğinde rumili bir tasarım bulunmaktadır. Başının sol tarafında şemse içinde İbn-i Sina'nın ismi yer almaktadır. Sağdaki şemse içinde de İbn-i Sina'yı öven arapça bir ibare bulunmaktadır. Resim üzerinde Tahirzade'ye ait olduğuna dair bir imza bulunmamaktadır. Ancak, İbn-i Sina'nın kıyafetinin sağ kolunun ucundaki dendanlı desenler, çerçevede bulunan su yolu deseni ve rumi tasarımlar resmi yapan kişinin geleneksel sanatlar konusunda da uzman olduğunu göstermektedir. İran kitabının kapak gravürünün, çeng çalan kadın tasvirinin sanatçısı olan Tahirzade'nin aynı zamanda Sanayi-i Nefise'de eğitim almış ve resim bölümünden mezun olmuş bir sanatçı olarak resimlerinin de bulunduğu bilinmesi, İbn-i Sina resminin Tahirzade'ye ait olduğunu düşündürmektedir.

2.4. Fatih Divanı'nda Bulunan İki Tasvir

Foto 7 ve 8

Fatih Divanı'nda bulunan ve tasarım ve uygulaması Tahirzade'ye ait olan iki tasvir

Not. Tezhipler Rikkat Kunt tarafından çalışılmıştır (Taşkale, 1991, s. 28,31; 2008, s. 07.16). [Minyatür]

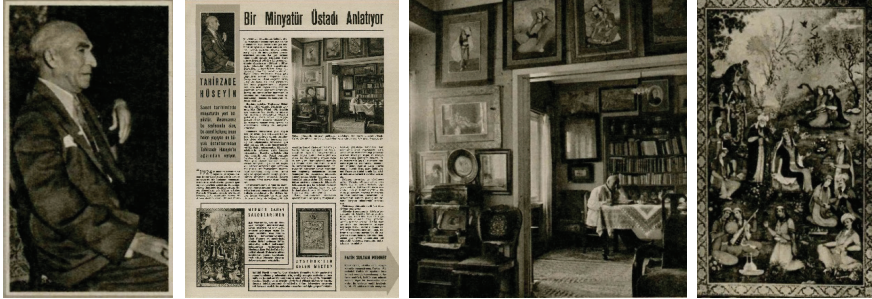
Tahirzade'nin Türkiye'de çalışmış olduğu en önemli iki eseri İstanbul'un fethinin 500. Yılı için özel olarak hazırlanan ve bugüne kadar neşredilmemiş olan ve 20.yüzyılın belki de tek yazma eseri denebilecek örnek bir eser içinde yer almaktadır. Bu eserler, eserin üretildiği dönemde Güzel Sanatlar Akademisinde minyatür hocaları olan Hüseyin Tahirzade'nin özgün çalışmalarıdır. Eser, Prof. Hikmet Ertaylan'ın bütün maliyetini kendi üstlendiği ve 1945- 1953 yılları arasında, İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü için bir Fatih Divanı hazırlama hayali ile üretimi gerçekleşen özel ve önemli bir çalışmadır. Söz konusu eser için Fatih Sultan Mehmed'in Avni mahlasıyla yazdığı 60 şiiri Ali Emiri Efendi'nin bulduğu ve Fatih Millet Kütüphanesi'nde korunan Fatih Divanı'ndan seçilmiştir. Divan'ın içinde yer alacak şiirleri yazmak, bezemek, tasvirlemek ve eserin cildini hazırlamak için Güzel Sanatlar Akademisi'nde çalışan hocalar ve dönemin önem-

li hattat ve nakkaşları eserde en özenli şekli ile hazırlarlar. (Barın, 1975, s. 23; Taşkale, 1991, s. 28). Fatih Divanında bulunan 5. sayfada yer alan tezhileri Rikkat Kunt tarafından çalışılmış olan Fatih portresi Tahirzade'nin eser içindeki ilk eseridir. Eserin orta sayfasında bulunan ve tasvirin etrafını çerçeveleyen şikâf halkâr da Rikkat Kunt'un tasarımıdır. Tahirzade'nin imzası üstübeçle ve büyük harflerle Türkçe olarak H.Tahrzade şeklinde yazılmıştır. Tahirzade'nin Fatih Sultan Mehmed'e armağanlar sunmaya hazırlanan vezirler, ulema sınıfı, zenci lalalar ve kapıkullarından oluşan kalabalık bir grubu betimlediği tasvirinde duvar ve zeminde geometrik kökenli iki farklı tasarım unsuru kullanılmıştır. (Barın, 1975, s. 27; Taşkale, 2008, s. 9). Eser 1953 yılında sergilense de basımı için gereken meblağ temin edilemediğinden, tek bir orijinal nüsha olarak saklanmıştır. Günümüzde Mehmet Rado koleksiyonunda bulunan ve 66 sayfa olan eser, 25x40 cm. ölçüsündedir.

2.5. 29 Mayıs 1959 Tarihli Hayat Mecmuasında Tahirzade İle Yapılan Söyleşi Ve Fatih Sultan Mehmed Tasviri

Foto 9-10-11-12

Tahirzade ile yapılan söyleşi

Not. Tahirzade'nin fotoğrafı, 1959 yılında Tahirzade ile Moda'daki evinde yapılan röportaj, evinden bir görüntü ve Mermer Saray'da bulunan bir minyatürün fotoğrafı (Bir Minyatür Üstadı Anlatıyor Tahirzade Hüseyin, 1959, s.15) [Fotoğraf]

Hüseyin Tahirzade Behzad ile 1959 yılında yapılan ve 29 Mayıs 1959 tarihinde yayınlanan Hayat Mecmuasında yer alan görüşme sırasında 1880

yılında Tebriz'de doğduğundan bahsetmektedir. İstanbul Moda'da yaşadığı evden çekilmiş olan fotoğraf sanatçının evinin duvarlarına asılmış olan tasvirlerle dolu olduğunu göstermektedir. Eserlerin ebatlarına bakıldığında, sanatçının çalışmalarının oldukça büyük boyutlu olduğu görülmektedir. Sanatçı kendisiyle yapılan görüşme sırasında Almanya'da bir arkadaşı ile gerçekleşen sohbetle ilgili 1924 yılına ait bir anısından da bahsetmiştir. Kendisini ısrarla Frederik Müzesine götürmek isteyen doğu sanatı uzmanı olan arkadaşı müzeyi gezerken İstanbul'da bir antikacı dükkanından 16. yüzyıla tarihlenen çok kıymetli minyatürler satın aldığını anlatmıştır. Tahirzade konu kendi uzmanlık alanına girdiği için bu minyatürleri görmek istemiş ve eserleri gördüğünde de gülmeye başlamıştır. Arkadaşı neden güldüğünü sorduğunda da söz konusu minyatürlerin eski aharlı kağıtlara yapılmış olduklarını, ancak üzerlerindeki minyatürlerin kendisi tarafından çalışılmış olduğunu izah etmiştir. Tahirzade, üstad Agamir Gaffar İsfahani ve/veya Mir Câfer Nâimî' ("Bir minyatür Üstadı Anlatıyor Tahirzade Hüseyin," 1959, s. 15) den tasvir sanatını öğrenmiştir. Hem gençlik döneminde hem de daha sonrasında Safevi tarzında minyatürler çalışmıştır (Diba, 1989, s. 114) Antikacı için çalıştığı minyatürler de geçmiş yıllarda yaşamını idame ettirmek için çalıştığı minyatürler gibi, Safevi minyatürü tarzında çalışılmış örneklerdendir. Hayat Mecmuası muhabirinin İstanbul'un Moda semtindeki evinde gerçekleştirdiği röportajın yer aldığı sayfanın sol alt kısmında yer alan ve Tahran'da bulunan Mermer sarayın duvarlarından birinde bulunan 3x2 metre ölçülerindeki yağlıboya tablo ile ilgili "Mermer Saray Salonlarında" başlıklı bir bilgi metni bulunmaktadır. Bu eserde İran mitolojisindeki kahramanlarından bir olan Şah Sanan'ın menkıbelerinden (din büyükleri ya da tarihe geçmiş önemli kahramanların yaşamlarında gerçekleşen önemli olayların anlatıldığı hikayeler (Ayverdi, 2005)) birinin dış mekânda çoklu figürlü bir sahnenin minyatür sanatı ile anlatıldığı görülmektedir. Tahirzade Şah Pehlevi'nin daveti ile gittiği ve yedi yıl kaldığı Tahran'da Mermer Saray'ın dekorasyonunda çeşitli eserler çalıştığı anlaşılmaktadır ("Bir minyatür Üstadı Anlatıyor Tahirzade Hüseyin," 1959, s. 15).

Foto 13

Fatih Sultan Mehmed Minyatürü

Not. Hayat Haftalık Mecmuasının orta sayfasında bulunan tasvir (Bir Minyatür Üstadı Anlatıyor Tahirzade Hüseyin, 1959, s. 16-17) [Minyatür]

29 Mayıs 1959 tarihli Haftalık Hayat Mecmuasındaki Tahirzade röportajının alt kısmında “Fatih Sultan Mehmed” başlıklı “Fatih” isimli bir minyatürün beş renkli bir fotoğrafının 16-17. sayfalarda (derginin orta sayfası) bulunduğu dair küçük bir metin bulunmaktadır. Bu bilgi metninde Fatih Sultan Mehmed’in minyatürünün Topkapı Sarayında Fatih’e ait eşyaların incelenmesi sonucunda tamamlandığından bahsedilmektedir. Tasvirdeki kaftanın motifleri, Fatih’in kendisine ait olan bir kıyafetinden alınmıştır. Metinde kaftandan hırka olarak bahsedilmektedir. Hayat Mecmuası İstanbul’un fethinin 506. yılına denk gelen 29 Mayıs 1959 tarihindeki sayısında 48.5x33cm. ölçülerindeki bu tasviri okuyucularına armağan etmiştir.

Derginin içindeki tasvirde, Fatih, Beyaz İkbâl isimli beyaz atının (aygır) üzerinde konumlandırılarak tasvir edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed gururlu bir tavır ile atının üzerinde basit yürüyüş (atın herhangi bir tarafının ön ve arka ayaklarının karşı tarafın ayaklarından önce yer vumasıdır (Gültepe, 2018, s. 36).) pozisyonunda resmedilmiştir (Padişah atları rahvan yürüyüşe alıştırmışlardır). Fatih, karakteristik yüz çizgileri, şahin bakışlı gözleri, kavisli kaşları, bıyıkları, sakalları, kemerli burnu ve fes ya da kavuk gibi bir başlığın üzerine pamuklu ya da ipekli kumaştan yapılmış sarığı ile çizilmiştir. Fatih’in içi beyaz kürklü, bedahşi laciverdi renkli kaftanı pelengî

ve şâhî benek (Doğanay, 2004, s.193) (dudak ve çintemani) desenleri ile tezyin edilmiştir. Üst bedeni küçük düğmeli iç elbisesi altın rengindedir. Şalvarı hâkî yeşil renklidir. Topuklu çizmeleri de nakışlı ve kırmızı renktedir (İpşirli Argıt, 2019, s. 234). Atın kuyruğunun savaşta ayaklarına veya başka bir yerine dolanmasını önlemek maksadıyla bağlanması (Yılmaz & Toraman, 2020, s.754,749) geleneği, Tahirzade'nin at tasvirindeki detaylardan biridir. Osmanlı padişahlarının bireysel ve yönetsel güçlerini göstermek amacı ile özellikle serçe parmaklarına yüzük takma gelenekleri bulunmaktadır. Tahirzade bu geleneğe göre, Fatih'in sağ serçe ve yüzük parmağına birer yüzük, ayrıca sol yüzük parmağına bir yüzük yerleştirmiştir. Sağ ve sol yüzük parmaklarında bulunan yüzükler yakut, sağ serçe parmağında bulunan yüzük ise, zümrüt olarak nakışlanmıştır. Fatih, sol eliyle atının rişmesinden (gem-yular zinciri) tutmuştur. Beyaz atın kırmızı püsküllü başlık, raht (atın göğsüne takılan süs), rikâb (eyer ve üzengi) kısmı altındandır. Üzengi atın sağrısına deri kayışlarla bağlanmıştır. Eyerin altındaki nakışlı eyer örtüsünün (haşe-atlas ve simden yapılmış olabilir) tasarımı dendanlı olarak paftalanmış, sade ve ayırma rumilerden oluşturulmuştur (Dingeç, 2011, s. 11-13). Tasvirin fonunda tek ve gruplar halinde yapraklar, yapraklı beyaz, sarı, mercan, kırmızı ve mavi renkli çiçekler, irili ufaklı taşların sınır oluşturduğu ufak bir derenin geçtiği çimenlik bir alan ve solda yeşil alanların aralığından süzülen pembeliklerden günün erken saatlerinin betimlendiğinin anlaşıldığı mavi bir gökyüzü bulunmaktadır. Tahirzade'nin bu tasviri çalışırken Fatih'in dönemi hakkında detaylı bir araştırma yaptığı, dönemin giyim- kuşamı ve at binit takımlarını olması gerektiği gibi yansıttığı görülmektedir. Hüseyin Tahirzade Behzad minyatürün sağ alt kısmına imzasını büyük harflerle ve Türkçe H.Tahrzade olarak atmıştır.

2.6. Resim Ve Heykel Müzesi Envanterinde Bulunan, Tasarımcısı Ve Uygulayıcısı Bilinmeyen Mûlevven Deri Kab

2009 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Kütüphanesi'nden korunmakta olan ve ulusal bir sempozyumda bildiriye konu edinilmek üzere Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Rikkat Kunt, Muhsin Demironat'a ait bazı tezyin edilmiş levhalar talep edilmiştir. Kütüphane yetkilisi tarafından geleneksel sanatlarla ilgili bütün eserlerin Mimar Sinan Üniversitesi'ne bağlı olarak çalışan Resim ve Heykel Müzesi envanterine devredildiği bilgisi veril-

miştir. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nden talep edilen eserlerin ve devirlerinin 08.10.1998 ve 18.02.2002 tarihlerinde yapıldığına dair bilgi aynıyat bölümünde çalışan Kemal Bey'den alınır. Eserler müzenin depolarında korunmaktadır. Ancak hangi eserlerin hangi sanatçılara ait olduğu net olarak belli olmadığından, talebin yerine getirilmesi için, sistemlerinde bulunan bütün dia pozitifler ihtiyacı karşılaması için araştırmacıya verilir. Müze yetkilileri tarafından verilen dialar arasında, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Rikkat Kunt, Muhsin Demironat'ın bazı tezyin edilmiş levhalarının yanı sıra mezuniyet işleri olarak çalışılan tezhipler ve deri bir kabın fotoğrafları da bulunmaktadır.

Bütün levhaların arasında tek bir eserin deri bir kab olduğu ve İran tarzı bir bezemesinin bulunduğu görülmektedir. 1768/7779 envanter numaralı 74x50 cm. ölçülerindeki eser, mülevven şemseli yazma deri kab özelliklidir. Eserin kime ait olduğu belli değildir. Bu nedenle eserin sahibinin tespiti önemlidir. Bu çalışma kapsamında İran/Şiraz özelliği taşıyan eserin levhaların dışındaki tek örnek olması şaşırtıcıdır.

Kabın tasarımcılarının kimler olduğunu anlamak için öncelikle belli bir dönem aralığında kimlerin Akademi'de çalıştıklarına bakmak gereklidir. 2009'da talep edilen geleneksel sanatlarla ilgili eserler Tuğrakeş Hakkı Altunbezer (1873-1946), İsmâil Hakkı Sâmi Efendi (1838-1912), Necmettin Okyay, Muhsin Demironat, Rikkat Kunt gibi sanatçılara aittir. Bu eserler birçok yayında birkaç defa neşredilmişlerdir. Necmettin Okyay'ın yazılarının bir kısmı da tezhip hocası Dünder Tahsin Aykutalp (1926-2013) tarafından son sınıf öğrencilerine bitirme çalışması kapsamında tezhipler için değerlendirilmek üzere verilmiştir. Mülevven deri kab ise gün yüzüne çıkmamış, herhangi bir yerde de neşredilmemiştir.

Şark Tezyini Sanatlar Mektebinden gelen hocalar çok yaşlı olduklarından ya emekli olmuşlar ya da vefat etmişlerdir. Akademide 1936- 1968 (1968'den sonra Türk Tezyini Sanatlar Bölümünde kayıtlı öğrenci kalmadığından bölüm kapatılır.) gibi bir tarih aralığında Türk Tezyini Sanatlar Bölümü'nde eğitimci olan hocalara bakıldığında; Necmettin Okyay (1883-1976) Şark tezyini sanatlar cild kalıpları öğretmeni, Ahmet Süheyl Ünver'in (1898-1986) tezhib ve Türk ve İran minyatürü öğretmeni ve Hüseyin Tahirzade Behzad'ın Türk süsleme bölümünde minyatür öğretmeni olarak görev aldıkları görülmektedir. Rikkat Kunt (1903-1986) ebru ve cilt öğreticiliği ve Muhsin Demironat (1907-1983)'da tezhib öğretmeni olarak aynı dönem-

lerde Güzel Sanatlar Akademisinde eğitimci olarak bulunmuşlardır (Cezar, 1983, s. 65-66). Dekoratif Sanatlar Bölümünde görevli olan Sacit Okyay' da (1914-1999) cilt atelyesi öğretmeni olarak görev yapmıştır (Gümüşhan, 2019, s. 40). 1936'da Hat mektebinden gelen hocalar kadrolu olarak akademide istihdam edilemediklerinden, Akademiye, Beşiktaşlı Nuri Korman, Macit Ayrıl, Necmeddin Okyay gibi hat hocaları 40'lı yıllarda derslere ücretli olarak devam etmişlerdir. Her hocadan maaş karşılığında her ay çeşitli ebatlarda birer yazı satın alınmıştır. Bu yazılar karşılığında da 200 lira verildiği bilinmektedir. Bu eserler günümüze kadar İstanbul Resim ve Heykel Müzesi envanterinde korunmuş ve muhafaza edilmişlerdir. Mülevven deri kab da hat ve tezhipli eserler gibi koruma altındadır.

Akademnin 1945 sonrası kadrolarından hocaların ürettiği eserler hakkında son yirmi yılda oldukça fazla sayıda araştırma yapılmış, makale ve bildiri-ler yazılmıştır. Resim ve Heykel Müzesi envanterindeki eserler, tezhip ve hat konularına ilgi duyan ve araştırma yapan kişiler tarafından incelenmiş ve bilinirlikleri artmıştır. Ancak 1768/7779 envanter numaralı eser bugüne kadar incelenmemiş, hakkında herhangi bir değerlendirme de yapılmamıştır. Bu nedenle, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunan mülevven deri kabın sanatkârını tespit etmek için Akademnin Şark tezyini sanatlar bölümünde eğitimci olan hocaların minyatür tasarımı ya da uygulamaları arasında bir karşılaştırma yaparak eserin tasarımcısına ulaşmak gerekmektedir.

Akademnin Şark tezyini sanatlar bölümünde eğitici olan hocalar arasında İran minyatürü dersi veren iki kişi olmasına rağmen, A. Süheyl Ünver'in özellikle Fatih dönemi üzerinde çalıştığı ve eserlerinde Anadolu Selçuklu döneminden 16. yüzyıla kadar çalışılmış üslupları yansıttığı bilinmektedir. Hüseyin Ertaylan'ın Fatih Albümüne benzer bir çalışma A. Süheyl Ünver'in İstanbul'un 500. Fetih kutlamaları kapsamında hazırladığı Fatih defteri (albümü) dir. Bu defterde Ünver, Fatih Sultan Mehmet ve çevresindeki ilim adamlarını resmetmiştir, ancak albümde şiir ya da metin bulunmamaktadır. (Şanes Doğru, 2024, s. 265-270). A. Süheyl Ünver'in tezhip, halkar, çift tahrir kullanarak hazırladığı desen tasarımları İstanbul Üniversitesi'nin lisans ve lisansüstü diplomalarının desenleri olarak kullanılmış (Şanes Doğru, 2022, s. 244-254), yeni mezun doktorların mezuniyet albümlerinde tezhip, minyatür ve suluboya resim çalışmaları Selçuklu döneminden başlayan ve 16. yüzyılın ilk dönemine kadar çalışılmış

üslupları yansıtan örneklerle hazırlanmıştır (Doğru, 2022, s. 1013-1029). Ünver'in kızı Gülbün Ünver Mesera ve Semih İrteş tarafından hazırlanan, "Türk tezyini sanatlarında A. Süheyl Ünver ve yeni terkipleri" isimli kitapta Ünver'in Selçuklu döneminden erken Osmanlı dönemine kadar yaptığı çalışmalardan örnekler ile çiçek terkipleri bir bütün içinde ele alınmıştır. Eserde Ünver'in tasvirlerinin Selçuklu ve erken Osmanlı dönemi etkileri taşıdığı görülmektedir (Ünver Mesera & İldeş, 2016, s. 131-135). A. Süheyl Ünver'in hayatı ya da eserleri hakkında yazılmış başka kitaplarda da (Sayar, 1994, s. 336-337. Sayfalar arasındaki ekli eser fotoğrafları) İran tarzı minyatürler ya da İran tarzı tezhipler bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra İran minyatür sanatının temsilcisi olan Hüseyin Tahirzade Behzad, gençliğinde geleneksel İran minyatürünü öğrendiği dönemde çalıştığı Şiraz üslubu tasvirler de dahil olmak üzere, yaşamı boyunca yüzlerce İran üslubunu yansıtan minyatür tasarlamış ve uygulamıştır. Mermer Saray'da dekorasyonda çalıştığı yedi yıl boyunca büyük ebatlı tasvirleri uyguladığı bilinmektedir ("Bir minyatür Üstadı Anlatıyor Tahirzade Hüseyin," 1959, s.15). Tahirzade'nin tek ya da çok figürlü tasvir sanatı eserlerine bakıldığında, kendisinin İran'ın klasik tasvir sanatı örneklerini yorumladığı görülmektedir.

İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ndeki eserin zemininin deri olduğu görülmektedir. Şark tezyini sanatlar bölümünde cild hocası olarak iki kişi ders vermektedir. İlki Rikkat Kunt'tur. 20. Yüzyılda tezhip alanında Muh-sin Demironat'la birlikte duayen iki hoca olarak bilinen Rikkat Kunt Akademide çini bölümünden mezun olmuştur. Akademideki görevlendirmesi de Necmettin Okyay'ın yaş haddinden emekli olması nedeniyle ebru ve cilt öğreticiliği konusunda olmuştur.

Foto 14

Rikkat Kunt'un eseri olan ve günümüzde ulaşabilen tek minyatürü

Not. Hz. Ali minyatürünün tezhibi de Rikkat Kunt'a aittir (Derman, 2013, s. 79). [Minyatür]

Rikkat Kunt'un günümüze ulaşan ve fotoğrafı olan tek minyatürü Halim Bakî Bey'in kendisine sipariş ettiği Hz. Ali minyatürüdür. Rikkat Kunt, Halim Bey'in kendisine bir de Fatih minyatürü sipariş ettiğini bir sohbet arasında F. Çiçek Derman'a söylemiştir. Kunt, Hz. Ali'nin minyatürünü renklendirirken, Hz. Ali'nin yüzünü çalıştığı sırada gözlerinden birinin aşağıya düşmüş olduğunu fark etmiştir. Ne kadar uğraşsa da düzeltmeyi gerçekleştiremeyince, Tahirzade'de yardım talebinde bulunmuştur. Öğrencisi F. Çiçek Derman'la bir sohbet sırasında Tahirzade'nin birkaç fırça darbesiyle gözü nasıl yerine getirdiğini hayret ve hayranlıkla izlediğini bahsetmiştir (Derman, 2013, s. 82).

Foto 15 ve 16

Rikkat Kunt'un kuş çizimlerinden örnekler

Not. Kuşlar Fatih Divan'ı şiirlerinden birinin tasarımında yer almışlardır (Derman, 2013, s. 95). [Tezhip]

Fatih Divan’ında bulunan bir halkâri deseninde kullandığı kuşlar da Resim ve Heykel Müzesi’ndeki kabda bulunan kuş figürleriyle karşılaştırmak amacıyla değerlendirilebilecek örneklerdir. Rikkat Kunt, müzehhibe (tezhip sanatını icra eden kadın sanatkâr) olarak bilinse de çini ve minyatür sanatında eserler de üretmiştir. Eserlerini iki oğlu arasında paylaştıran sanatçı, oğlu Reşid Bey’e elinde bulunan levhaları, Fransa’da yaşayan oğlu Nur Bey’e de minyatürlerini vermiştir. Minyatürlerin günümüze kalan fotoğrafları bulunmamaktadır. Nur Bey bu minyatürleri misafirliğe gittiği dostlarına hediye ettiğinden bu minyatürlere ulaşılma imkânı bulunmamaktadır (Derman, 2013, s. 48,49,78, 127,128). Rikkat Kunt’un minyatürleri hakkında bu nedenle bir bilgiye ulaşılmasa da sanatçının İran minyatürü ya da Şiraz/ Tebriz üslubunda çalışmadığı muhakkaktır.

Foto 9

Muhsin Demironat’ın kaplan, tavşan, geyik, aslan, kuş ve ejder figürü çizimleri

Not. Tahirzade’nin hayvan figürleri ile karşılaştırılacaklardır (Derman, 2024, s. 225,226,279). [Tezhip ve Minyatür]

Rikkat Kunt dışında tasvir çalışmaları olan hocalardan biri de Muhsin Demironat’tır. Yaşamı boyunca iki bin beş yüzden fazla eser tasarlamış ve uygulamış olan sanatkâr daha çok müzehhip olarak bilinmektedir. Tezhip ve halkâri desenlerine bitkisel motiflerin yanı sıra kuş, tavşan, geyik, vb. hayvanları da ekleyerek tasarımlarında farklı bir tarz oluşturmuştur. Demironat’ın çalışmalarına bakıldığında, hayvanları betimlediği desenlerin sade, detaysız, sürekli hareket halinde ve bir devinim içinde tasarımdaki bitkisel motiflerle uyum halinde oldukları ve bir bütünün parçalarıymış gibi göründükleri fark edilmektedir.

Foto 20 ve 21

Muhsin Demironat'ın figürlü minyatür eskizleri

Not. Minyatürlü eserdeki figürlerle karşılaştırılacaklardır (Derman, 2024, s.283,284). [Minyatür]

Muhsin Demironat'ın tek ya da çok figürlü minyatürleri İran minyatürlerini hatırlatan çizgilere sahiptir. Foto 10'da görölen çok figürlü dış mekâna konumlanan çalışmalarda bu etkiyi görmek mümkündür. Bunun nedeni büyük olasılıkla minyatür hocalarının o dönemde Akademi'de İran tarzı minyatür öğretmeleridir. Muhsin Demironat'ın çalışmalarına Acem işi gibi dendiğı bilinmektedir. Ancak bu onun tezhipte çeşitli üslupların denendiğı Timur- Herat dönemindeki eserler üzerinde detaylı çalışmalar yapması ve böylelikle kendine ait bir üslup oluşturmamasından dolayıdır (Derman, 2017, s. 9). 10. fotoğrafta görölen minyatür eskizlerine ya da uygulamalarına bakkıldığında, Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunan kabın tasarımı, çizim özellikleri, uygulama detayları Demironat'ın çalışmalarına uymamaktadır.

Foto 22 ve 23

İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunan 1768/7779 envanter numaralı 74x50 cm. ölçülerindeki Acemkâri minyatürler

Not. Soldaki minyatür sağ kapak, sağdaki minyatür sol kapak [Minyatür]

İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

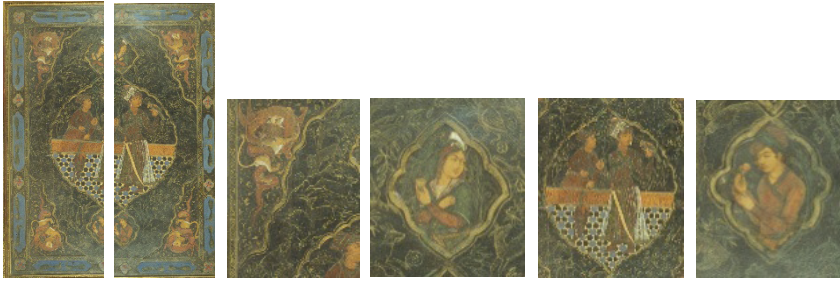
2009 yılında Akademi'nin ilk dönem hocaları hakkında hazırlanan bildiri metni için Resim ve Heykel Müzesi'nden talep edilen eserler arasında olup araştırmacıya verilen 74x50 cm. ölçülerindeki Acemkâri Cild¹ (Esiner Özen, 2017, s. 24-26) altın veya boya kullanımıyla, düz bir satıh halindeki deri yüzeyine motif ya da figürlerin fırça ile nakşedilmesi olarak adlandırılabilen yazma cilt (Çakmak, 2021, s. 221) formunda çalışılmıştır. Dış pervazı kenar suyu şeklinde, müşebbek cilt² olarak çalışılmıştır. Eserin

- 1 Acemkâri cild süslemesinde hatayi grubu bitkisel motifler ya da geometrik desenlerin yerine hayvan resimleri kullanılmıştır. Hayvan resimli kab örnekleri genellikle İran orjinlidir. Ciltlerde hayvan resimlerinin alt üst kapakta, şemse ve köşebentlerde ve miklepte kullanıldığı görülmektedir (Esiner Özen, 1998, s.19-20; 2017, s.24-25).
- 2 Müşebbek cilt, Kat'ı cilt olarak da adlandırılır. Deri rumi veya hatayi grubu motifin cinsine uygun olarak dantel gibi oyulur. Kâğıt, deri ya da kumaş gibi kabin iç ya da dış zeminin üzerinde yapıştırılır (Arıtan, 1993, s. 552)

sahtiyan deri üzerine yapılmış iki kapak şeklinde birer minyatür olduğu görülmüştür. İki minyatür de günümüzde İstanbul Resim ve Heykel Müzesinde birbirlerinin eşi olan iki çerçeve ile sırtlarından birleştirilmiş şekilde korunmaktadır. Herhangi bir kitap ya da deftere takılmış olarak korunmasalar dahi, kitap sanatlarıyla ilgili bilgilerin ışığında, eseri bir kabın iki parçası olarak değerlendirerek ele almak mümkündür.

Foto 24, 25, 26, 27, 28 ve 29

Minyatürün sol tarafının detayları

Not. 1768/7779 envanter numaralı İran Minyatürü. [Minyatür]

İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

İlk değerlendirilecek tasvirli kab koyu kahverengi sahtiyan deridir. Bu kab 22.ve 23. fotoğrafların sol tarafında görülen örnektir. Kapağın detayları 24,25,26,27,28 ve 29. fotoğraflarda görülmektedir. Solda bulunan minyatür (tasvir) şemseli (Esiner Özen, 1998, s. 14-19; Bozkurt, 2010, s. 518), salbekli, köşebentli (Çığ,1971, s. 14-20) bir form içine yerleştirilmiştir. Bu kapağın orta kısmında bulunan şemseli (ismini şems- güneşten alır. Tezyinatta yuvarlak ya da beyzi olarak kullanılır) bölümün alt ve üstünde salbekler yer almaktadır. Şemseli bölüm iki mekânın kullanıldığını anlaşıldığı görülen bir tasarıma sahiptir. İç ve dış mekân ayrımı taba rengi bir deri ile sağlanmıştır. Bu derinin üzeri altıgenlerden oluşan geometrik bir desen örgüsü ile bezenmiştir. İç mekânın zemini siyah ve kobalt renkli (her bir altıgenin içinde ince çizgili, altın renkli bir altıgen bulunmaktadır.) büyüklü küçüklü altıgenlerin krem rengi yıldızlar oluşturduğu bir tasarıma sahiptir. İç mekânda sol elindeki papağanını sağ elindeki yemle beslemeye çalışan $\frac{3}{4}$ profilden çizildiği görülen bir erkek figürü bulunmaktadır. Başında in-

cilerle süslü ve dilimli kızıl kahverengi bir başlık bulunan şahsın saçları kulaklarını açıkta bırakacak şekilde başına yerleştirilmiştir. Kulaklarında uzun ve damla şeklinde küpeler olduğu görülmektedir. Kaşları burnunun üzerine doğru birleşmiş gibidir. Sürmeli gibi görünen gözleri kahverengi, burnu ince ve ağzı küçüktür. Yüzü ince ve ovaldır. Uzunca boynunda hâki yeşil ve kahverengi iki sıra kolye bulunmaktadır. Elbisesinin altında kaldığı görülen kızıl kahverengi ve süslü çizimleri bedeninin aksi yönüne (sol tarafa) doğru bakmaktadır. Hâki renkli pençerle bezenmiş kızıl kahverengi kumaştan koyu kahverengi sağ yakası içte kalan sol yakası koltuk altına doğru inen (cepken görünümü) üst bedenli, hâki renkli bir kemerle bağlanan uzun bir etekle tamamlanan kıyafetin boyu ayaklarının üzerine kadar uzanmıştır. Bu elbisenin üzerinde kemerin altından kıyafete eklenmiş gibi görünen şeffaf tül den yapılmış bir etek beden boyunca iç giysisinin uzunluğunda devam etmektedir. Tül etek ucunda yeşil bir biye ile tamamlanmıştır. Altın renkli bir kılıcın kemere bağlanmış olduğu görülmektedir. Figürün solunda tüylerinin rengi kızıl kahverengi olduğu görülen bir sülün başı dış mekâna doğru çevrilmiş şekilde açık ağızla bağırır şekilde çizilmiştir. Dış mekânda sol taraftan sağa doğru yürüyormuş gibi sağ kolu dirseklerinden kırılmış şekilde bedenine yapışmış, sol kolu da sağa doğru hareketli görünen, kızıl kahverengi ve süssüz kıyafetinin alt kısmı taba renkli setin arkasında kalmış iç mekândaki figüre çok benzeyen ancak, süssüz bir başlık takan, küpesi olmayan profilden çizilmiş başka bir figür yer almaktadır.

Dış mekân altınla sadece tahrir olarak çizilmiş, sağ ve solda farklı çeşitte çiçekli bahar dallı ağaçlar bulunmaktadır. İki figürün arasında bol yapraklı bir ağaç bütün gövdesi ile diğer ağaçlar gibi altınla tahrirlenmiştir. Ağaçlar dışında boş kalmış alanlara üç adet bulut yerleştirilmiştir. Şemsenin alt ve üstündeki salbeklerde birer figürün yer aldığı görülmektedir. Dendanlı ve şemse formundaki üst salbekte bedeninin üst kısmının $\frac{3}{4}$ profilden çizildiği görülen bir kadın figürü bulunmaktadır. Kadının kızıl kahverengi üzerinde incilerle süslü bir sorguç bulunan başlığı uzun ve kıvrıkcık saçlarını örtmektedir. Hâki renkli giysisinin yakası dilimli ve incilidir. Giysisinin içinde şeffaf olduğu görülen iç giysisinin bir parçasının, yakası ve birleşim yeri beyaz biye ile tamamlanmıştır. Kahverengi uzun kollu iç giysisi kısa kollu incili biyeli olan dış giysisinin içinden görünmektedir. Belindeki ince kemeri taba rengindedir. Ellerini çaprazlayarak bedenine yapıştırmış olan kadın figür sol elinde altın bir tas tutmaktadır.

Dendanlı ve şemse formundaki alt salbekte bulunan erkek figür, şemse kısmındaki erkek figürler gibi cepken görünümlü ancak, daha sade bir dış giysiyle tasvir edilmiştir. İnce kemeri yakası gibi koyu kahverengi olan figür sağ elinde açmış bir gül ile resmedilmiştir. Figürün başlığı kulaklarının arkasında toplanan, orta kısmında hâki renkli geniş bir bant olan kızıl kahverengi, sade ve dilimlidir.

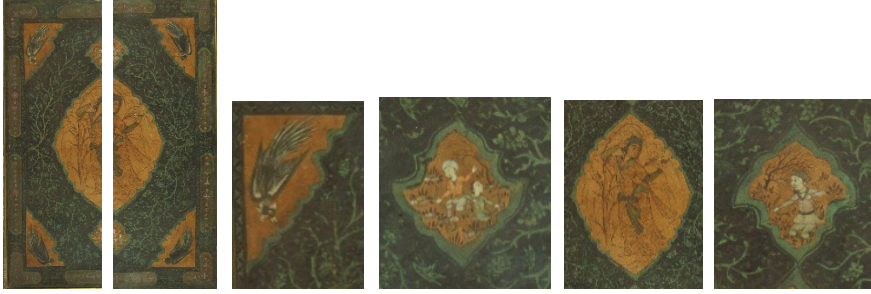
Kabın dört köşesinde bulunan dendanlı köşebentlerde taba renkli bir aslan açık kahverengi kanatlı ejderle mücadele etmektedir. Ejder aslanı ense-sinden, aslan da ejderi gövdesinden yakalamış ısırmaktadır. Ejder aynı zamanda aslanın bedenine dolanmış ve bedeni sıkmaktadır. Köşebentlerin zeminleri altın renkli hatayı grubu tek dal tasarımlarla bezenmiştir.

Şemse ve köşebentlerin orta kısımlarındaki desende altın ile tahrirlenmiş, dağlarda yaşadıkları görülen, aslan, tavşan, geyik, domuz, kuş, leylek, kurt gibi hayvanlar sarmaşıklar, bol yapraklı, çiçekli birçok farklı çeşitteki ağaçların arasında koşmaktadırlar.

Bu tasarımın dışında ince VVVVVVVV şeklinde devam eden bir cetvel bütün tasarımı çerçeveler. Bu cetvelin dışında, müşebbek olarak tasarlanan bir cetvel daha bulunmaktadır. Kartuş paftaları (süs paftası) (Özcan, 1990, s. 5) mavi renkte kâğıttan yapılmış olan bölümlerde karşılıklı olarak tasarımın kısa enine ikişer, boyuna üçer kartuş pafta içine altın renkli erkek tavus kuşları yerleştirilmiştir. Tavus kuşu, güzellik, şeref, itibarı simgelediği gibi hem hükümdarlık (soyluluk, asalet, aristokrasi (Çoraklı, 2012, s. 9)) sembolü hem de cennet kuşu olarak nitelendirilmiştir (Çetin, 2017, s. 3). Kartuş paftaların köşeleri ve aralarındaki boşluklarda dört parçalı altınla boyanmış penç motifi kullanılmıştır.

Foto 30, 31, 32, 33, 34 ve 35

Minyatürün sağ tarafının detayları

Not. 1768/7779 envanter numaralı İran Minyatürü. [Minyatür]

İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

İkinci değerlendirilecek tasvirli kab koyu kahverengi sahtiyan deridir. Bu kab 22. ve 23. fotoğrafların sağ tarafında görülen örnektir. Kapağın detayları 30, 31, 32, 33, 34 ve 35. fotoğraflarda görülmektedir. Solda bulunan minyatür (tasvir) yeşil cetvellerle çerçevelenmiş şemseli, salbekli, köşebentli bir form içine yerleştirilmiştir. Şemse, salbekler ve köşebentler taba renkli sahtiyan deridendir. Şemseli bölüm olayın tek bir mekânda ve tek bir figürle kurgulandığı görülen bir tasarıma sahiptir. Genç erkek figür sağ eli şakağında, sol elinde bulunan altın bir tasla bir kuşu besler şekilde resmedilmiştir. Erkek figürün yeşil renkli ve ince dilimli başlığı ensesine doğru inmektedir. Başlığa bağlı olarak uzun duvağa benzer bir kumaş sırtından baldırlarına kadar uzanmaktadır. Zülüfleri görülen saçları boynuna doğru inmektedir. Kaşları burnunun üzerinde birleşmiştir. Gözleri sürmeli, burnu ince ve ağzı küçüktür. Yanakları tombul ve yüzü ovaldir. Sepya rengi ve sadece tahrir kullanılarak çalışılmış olan figürün kıyafeti mitolojik hayvanların kullanımıyla şekillenmiştir. Mitolojik hayvanların tam olarak ne cins oldukları anlaşılmassa da kuşların, kurt, aslan ya da ge-yik gibi hayvanların olma olasılığı bulunmaktadır. Figürün dış giysisinin dilimli yakası hâki renktedir. Giysisinin ön kısmında altı tane şeritli düğme yer almaktadır. Kıyafetin kısa kolları yeşil ve geniş biye ile tamamlanmıştır. İç giysisinin kolları hâki yeşil renktedir. Figürün kalçasına doğru inen kemeri, geniş bir kumaştan oluşmuştur. Kemer, drapeli ve ön kısımdan düğümlüdür. Düğümün altından kemerin kumaş parçaları diz altına kadar

uzanmaktadır. Yemeni tarzındaki sivri uçlu ayakkabıları yumuşak deri görünümündedir. Figürün önünde bulunan iki minik taşın üzerinden yaprakların fişkırdığı görülmektedir. Fonda figürün önünde durduğu salkım söğüdün uzun dallarının birine konmuş bir kuş bulunmaktadır. Dalların arasından arkada tepe gibi bazı oluşumların küçük parçaları sepya mürekkebiyle tahrir olarak çalışılmıştır.

Üstte bulunan salbekte altın renkli yayını germiş okunu atmaya hazırlanan başında soylu olduğunu belirten altın renkli başlık bulunan bir erkek figürü tasvir edilmiştir. Geniş ve çıkık alnı, kemerli burnu, ince dudağı, ince bıyığı ve seyrek ve çenesinde şekillenen sakallarıyla karakteristik bir yüz ifadesi bulunmaktadır. Figürün bacaklarına figür ya da nesne çiziminde kısalım ve derinlik vermek için kullanılan rakursi tekniği uygulanmıştır. Kısa kıyafetinin yakası ve belindeki ince kemeri yeşil renktedir. Yakanın içinden ince biyesi yeşil renkte olan bir içliğin parçası görünmektedir. Fonda taşların arasından fişkırarak çıkan yapraklar, alana dağılmış çimenler ve kuru dallarını rüzgâr yönüne çevirmiş bir ağaç yer almaktadır.

Altındaki salbeğin içi kısmında ok dolu sadaklarını yere koymuş ve yaylarını germiş iki figür avlanmak için hazırlanmaktadır. Ön kısımda sağda bulunan figürün saçları düz bir şekilde ensesine doğru uzanmaktadır. Açık tenli, uzun yüzlü, ince boyunlu, endişeli yüz ifadesi nedeniyle düzleşmiş sol kaşı, düz burnu ve ince dudaklarıyla her an bir hareketi başlatacak gibi bağdaş kurmuştur. Uzun kollu yeşil kıyafetini sarı renkli bir kemer süslemektedir. Bacaklarını kıvrarak oturmuş olan figürün yeşil renkli ayakkabıları kalçasına dayanmıştır. Sol arkada bulunan figürün başlığı sarık şeklinde ve beyazdır. İnce kaşlı, küçük burunlu ve ince dudaklıdır. Bıyıkları da incedir ve seyrek sakalları çenesinde şekillenmiştir. Figürün üstteki kısa cepkeni açık turuncu renkli, kemeri sarı, pantolonu beyazdır. Sivri uçlu ayakkabıları yemeni şeklinde ve siyah renktedir. Zeminin kayalık arazi olduğu altın ve beyaz renkli taşların arasından yapraklar fişkırmaktadır. Sağda arkada kuru bir ağaç gövde ve birkaç ince dalıyla çizilmiştir.

Kabın köşebent tasarımında kanatlarını kapatmış dalışa hazırlanan siyah kuzgunlar çizilmiştir. Kuzgunlar kargalara göre gagası ve kuyruk tüyü daha uzun olan bir kuş cinsidir. Kuzguna genellikle lanet, beddua, sövmeye, incitme gibi anlamlar yüklenmiştir (Büyükkol & Öztütüncü, 2021, s.133-134). Bu tasarımda kuzgun kullanılmasının nedenini bilmek mümkün değildir.

Şemseler, salbekler ve köşebentlerin arasında kalan kısımlarda yeşil renkli boya ile tahrir olarak çalışılmış sağ ve sol ortada dalları uzayarak giden üzüm salkımları boşlukları dolduracak şekilde yerleştirilmiştir.

Sol kapaktaki cetveldeki VVVVVV şeklinde tasarlanmış bezemeden sonra müşebbek olarak çalışılmış dış pervazla tasarım tamamlanmaktadır. Bu tasarımda kartuş paftaların sınırları yeşil renkle boyanmıştır. Her bir kartuşta renkli goncalar, minik pençer bulunmaktadır. Kartuşların arasında yeşil renk ile tahrirlenmiş bir daireden çıkan dört tarafa doğru hareket eden minik yaprak ve goncalarla o bölümün tasarımı tamamlanmıştır.

Foto 36

Hüseyin Tahirzade Behzad'ın Akademide Türk Tezyini Sanatlar Bölümündeki görevlendirme dönemi ve vefat bilgileri

Hüseyin Tahirzade	Tebriz 1888	Türk Süsleme Bölümü minyatür öğretmeni	31-12-1947	12-3-1963 ölüm	1923 de Medresetül-Hattatin'de tezhib ve minyatür hocalığı yapmıştır. Tayin tarihinden 31-12-1955 e kadar Türk Süsleme Bölümü Şefi
----------------------	----------------	---	------------	-------------------	--

Not. Tahirzade'nin doğum tarihi, Akademideki çalışma dönemi ve ölümüyle ilgili bilgiler

Mimar Sinan Üniversitesi'nin Güzel Sanatlar Eğitiminde 100. Yıl başlıklı makalenin içinde yer almaktadır (Cezar, 1983, s.66).

Kahverengi sahtiyan deri üzerinde çalışılmış olan yazma deri Acemkâri cildin üzerinde yer alan tasarımların bütününe bakıldığında, tasvirlerin Akademideki hocalardan biri tarafından yapıldığı muhakkaktır. 1945 sonrası Şark Tezyini Sanatlar Bölümünde öğretmen olarak çalışan hocalarla ilgili çalışma yerleri, süreleri ve bölümleri hakkında Mustafa Cezar'ın makalesinde bulunan görevlendirmelere göre, A. Süheyl Ünver, Rikkat Kunt, Muhsin Demironat ve Hüseyin Tahirzade Behzad'ın dışında tasvir sanatıyla ilgili eser verebilecek hocaların olmadığı görülmektedir. Resim ve Heykel Müzesinin envanterlerinde Şark tezyini sanatlar bölümünde görevli olan hocaların eserlerinin pek çok bildiri ve makaleye konu olmalarından dolayı

hangileri olduğu da bilinmektedir. Aynı zamanda bu bahsi geçen sanatçı hocalar özel bazı formlar (Hilye- Şerif, vb.) dışında 74x50 cm. ölçülerindeki Acemkâri kab gibi büyük ölçekli eserler üretmemişlerdir. A. Süheyl Ünver, Rikkat Kunt, Muhsin Demironat'ın İran minyatürü tarzında eser üretimlerinin olmaması da bu kabın üzerindeki tasvirlerin sanatçısının Hüseyin Tahirzade Behzad olduğunun göstergesidir. Eserin uygulandığı kabın uzmanlık gerektiren mülevven (iki farklı renkte deri ile çalışılmış cilt/kab) tekniğinde çalışılmış olması onun uzmanlıkları arasında değildir. Kabın deri kısmının başka bir uzman hoca tarafından yapıldığı kabul edilebilir. Hüseyin Tahirzade'nin Akademide bulunduğu dönem Sacit Okyay'ın da cilt atelyesi öğretmenisi olduğu zamana denk gelmektedir. Kabın mülevven olan deri kısmının Sacit Okyay (1914- 1999) tarafından çalışmış olduğu düşünülmektedir.

Foto 37

Sacit Okyay'ın Akademide Dekoratif Sanatlar Bölümünde görev yaptığı döneme ait bilgiler

Sacit Okyay	İstanbul 1914	Cilt atelyesi öğretmeni	26-3-1936	9-4-1973 emekli	
-------------	---------------	-------------------------	-----------	-----------------	--

Not. Sacit Okyay'ın doğum tarihi, Akademide çalışmaya başladığı tarih ve emeklilik bilgisi belge üzerinde yer almaktadır (Cezar, 1883, s.59).

Sacit Okyay, “cilt sanatı hat, tezhip, minyatür, ebrû, mürekkepçilik, aharlama, hakkâklık” konularına uzman, hatta hezarfen üstat hattat olduğu kabul edilen duayen bir sanatçı olan Mehmet Necmettin Okyay'ın oğludur. Babası gibi kendisi de Akademide ders veren öğretmenlerdendir. Babasından ebru, ciltçilik ve cilt kalıpları yapmayı öğrenmiştir. 26.03.1936 yılında cilt atelyesi öğretmenliğine başlamış, Necmettin Okyay'ın 1948 yılında emekli olmasından sonra ebru öğretmenliği görevi de kendisine verilmiştir. 1936 yılında başladığı cilt atelyesi öğretmenliği görevini 1973 yılında emekli olana kadar sürdürmüştür. Sacit Okyay kalıplı kablar çalışan, aynı

zamanda kalıplarını kendisi hazırlayan bir sanatçıdır. 1939 yılında Bahaddin Tokatlıoğlu'nun vefatı ile vekaleten Topkapı sarayı mücellidliğine atanmış ve görevini 1943 yılına kadar sürdürmüştür. 1969 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde Profesör olmuştur. 19 Nisan 1999 tarihinde vefat etmiş, Karacaahmet'te babasının mezarının yanına defnedilmiştir (Gümüşhan, 2019, s. 40).

İki sanatçı-hoca da kendi alanlarında başarılı çalışmaları ile bilinmektedirler. Dolayısı ile İstanbul Resim ve Heykel Müzesi envanterinde bulunan eserin ortak bir çalışmanın ürünü olması kuvvetle muhtemeldir.

Foto 38

Devlet Güzel Sanatlar Fakültesindeki bazı hocalar

Not. Tahirzade oturanlar arasında sağdan ikinci kişidir (Cezar, 1983, s.35). [Fotoğraf]

2.7. Tahirzade'nin Eserlerinde Kullandığı Farklı İmza Örnekleri

Foto 39-40

Tahirzade'nin Türkçe imza örnekleri

Not: Soldaki imza Fatih Divanının 5. Sayfasındandır (Taşkale, 1991, s.28; 2008, 06). Sağdaki imza ise, Hayat Haftalık Mecmuasının 16. ve 17. sayfasında bulunan Fatih Sultan Mehmed minyatüründen detaydır (Bir minyatür üstadı anlatıyor Tahirzade Hüseyin, 1959, s. 16,17).

Foto 41

Tahirzade'nin Farsça imza örneği (Soleyli 1952 s.67)

Not. Talik hattıyla yazılmış olan imza (Soleyli, 1952, s.67)

Hüseyin Tahirzade Behzad'ın eserlerinde imzalarını bazen Türkçe bazen de Farsça olarak attığı, sadece iki adını (H. Tahrzade), veya soyadını (Behzad) ya da paraf olarak kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Şiraz tarzında çalıştığı klasik minyatürlerinde imza kullanmadığı anlaşılmaktadır.

3.Sonuç

Hüseyin Tahirzade Behzad, İran'ın önemli sanatkârları arasında yer almaktadır. Kaynak olarak kullanılan metinlerde doğum ve ölüm tarihleri hakkında çok farklı veriler olduğu görülmüştür. Güzel Sanatlar Akade-

misı bir kamu kurumudur ve bu kurumda her bir eğitimle ilgili alınan resmi kayıtlar doğruyu yansıtmaktadır. Mustafa Cezar'ın Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne Mimar Sinan Üniversitesi'nin güzel sanatlar eğitiminde 100. Yıl kitabı için hazırladığı makalenin 66. sayfasında doğum tarihinin 1888'de, vefat tarihinin 12 Mart 1963'te olduğuna dair metin vefatın bu tarihte gerçekleştiğini ifade etmektedir (Cezar, 1982, s. 66). 1963 yılında basılan, Türk San'atı Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri I kitabının 789. sayfasında bulunan "Kaybettiklerimiz" bölümünde de Mustafa Cezar'ın makalesindeki tarihin yer aldığı görülmektedir.

Hüseyin Tahirzade Behzad'ın ailesinin muhalefetine rağmen sanatla uğraşmayı tercih ettiği, İran'da hem eğitimci olarak hem de Halı Müessesesinin direktörü, Eski Sanayi ve Güzel Sanatlar Konservatuvarı'nın direktörü, ayrıca Tahran Güzel Sanatlar Müdürü olarak çalıştığı bilinmektedir. Türkiye'de ise, Medresetü'l-Hattâtin'de, Şark Tezyini Sanatlar Mektebi'nde ve Akademi'de Türk Süsleme Bölümünde İran minyatürü ve İrankârî tezhib öğretmiştir. A. Süheyl Ünver, Rikkat Kunt, Muhsin Demironat gibi günümüz geleneksel sanatlarına yön veren duayen hocaların hocası olmuştur.

Bu çalışma kapsamında, kendisinin Atatürk'e hediye olarak gönderdiği kalpaklı Atatürk portresi, Atatürk'ün teşekkür mektubuna yapılmış olan halkârî ve sivil giyimli Atatürk portresi, 1952 basımı İran kitabında bulunan İran mitolojisinin bazı önemli figürlerinin kullanıldığı gravür, çengli kız tasviri, İbn-i Sina resmi, Fatih Albümündeki iki minyatürü, 29 Mayıs 1959 tarihli Hayat Mecmuası'nda yer alan Fatih Sultan Mehmed tasviri ile birlikte kendisiyle yapılmış röportaj ele alınmıştır. Hüseyin Tahirzade Behzad'ın kendisine ait olduğunun emin olunan eserler hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın en önemli detayı İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunan bir minyatürlü/tasvirli kabın Tahirzade'ye ait olduğunun iddia ve ispatıyla ilgilidir. Akademi'de Türk Süsleme Sanatları Bölümü'nde görev yaptığı sırada yapıldığı düşünülen Acemkârî eser, şemseli, salbekli ve köşebentli yazma cilt formundadır. Akademi'de görev yapan hocalardan bazı dönemlerde eser talebinde bulunulmuştur. Dolayısı ile birçok hocaların eseri İstanbul Resim ve Heykel Müzesi envanterindedir. Eseri o dönemde çalışabilecek olan A. Süheyl Ünver'in, Rikkat Kunt'un, Muhsin Demironat'ın

tasarımlarında, eserlerinde uyguladıkları tekniklerde bu kaptaki gibi büyük ölçekli desen, uygulama benzeri bir çalışma yapmadıklarından, Acemkârî kabın tezyinatının ve tasvirlerinin Hüseyin Tahirzade Behzad'a ait olduğu kesinlik kazanmaktadır. Behzad'ın İran'daki Mermer Saray'da 2-3 metrelik resim ya da minyatürler çalıştığı da bilinmektedir.

Eserin mülevven bir kabın üzerine uygulanması, bu kabın uygulama alanı olan zeminin alanında uzman başka bir sanatçı tarafından hazırlandığı görüşünün ağırlık kazanmasına sebep olmuştur. Tahirzade'nin Akademi'de öğretmen olduğu dönemde cilt atelyesinde üretim yapan tek öğretmen Saccit Okyay'dır. Sanatçı alanındaki duayen kişiler arasındadır. Genellikle kaplıplı ciltleri ile tanınan Okyay'ın bu kab için özel bir tasarım yapmak için özenle çalıştığı muhakkaktır.

Bu makale metni genel olarak Hüseyin Tahirzade Behzad'ın Türkiye'de bulunduğu zaman aralığında çalıştığı ulaşılabilen tasvir, halkârî ve resim altyapılı eserleri, özel olarak da İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunan, 1768/7779 envanter numaralı 74x50 cm. boyutlarındaki oldukça büyük ebatlarda çalışılmış mülevven deri kabın sanatçısının/sanatçılarının kim ya da kimler olduğunu tespit etmek ve kesin olarak da ispat etmek üzere hazırlanmıştır. Eserin sanatçılarının tespit edilmiş olması, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ndeki envanterinde sanatçısı bilinmeyen değil, sanatçısı bilinen bir eser olarak sergilenmesine imkân sağlayacaktır.

Beyan

Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Disclosure

The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution and there's no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- Aliyeva, K. (2021). 20th century Azerbaijani artist Hüseyin Tahirzade Beyzad and his artistic activity in Turkey. *15. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Çevrimiçi Kongresi/ Sanat Etkinlikleri. Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran ve Türkçe Yılı Armağanı*, 434-347.
<https://akademik.adu.edu.tr/aum/tsk/webfolders/files/20250617191111-LWD7P2JZTPX15FV7SCYL-SERVET.AKAR-23190671.pdf>
- Ayverdi, İ. (2005). Menkıbe. İçinde *Kubbealtı Lugatı*, Kubbealtı Vakfı. <https://lugatim.com/s/menk%C4%B1be>
- Barın, E. (1975). En yeni Fatih divanı. *Türkiyemiz Dergisi*, 6 (16), 23-27.
- Behzad, H. T. (1953). Minyatür'ün tekniği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 29-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/60848/901336>
- Bir minyatür ustadı anlatıyor Tahirzade Hüseyin. *Hayat Haftalık Mecmua*, 4(22), Doğan Kardeş Yayını, 15.
- Bozkurt, N. (2010). Şemse. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 38, s. 518). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islaman-siklopedisi.org.tr/semse>
- Bombardier, A. (2017). Twentieth- century mutations of Persian miniature painting: A testimony from the Iranian miniaturist Hoseyn Behzad. *Beitrage zur Islamischen Kunst und Archaologie Band 5*. Verlag Media Library, 149-166. <https://doi.org/10.29091/9783954906864/009>
- Büyükkol, S., Öztütüncü, S. (2021). Türk mitolojisindeki Karga/Kuzgun imgesinin çağdaş Türk resim sanatına yansımaları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 14(33), 131-145. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/60650/860219>
- Cezar, M. (1983). Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne. İçinde Zeki Sönmez (ed.), (s.5-84). Mimar Sinan Üniversitesi'nin Güzel Sanatlar Eğitiminde 100. Yıl. Mimar Sinan Üniversitesi Yayını.
- Çakmak, Y. (2021). Türk cilt sanatında 'yazma' kavramı. *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, (13), 221-248. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baid/issue/63260/927414>

- Çetin, Y. (2017). Türk sanatı bezeme ikonografisi açısından tavus kuşu figürlerinin bir değerlendirmesi. *Kesit Akademi Dergisi*. 3(9), 1-17. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kesitakademi/issue/59837/864638>
- Çığ, K. (1971). *Türk kitap kapları*. Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Kültür Hizmeti.
- Çoraklı, B. (2012). Çini ve seramiklerde Tavus Kuşu figürü. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6, 7-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/60650/860219>
- Derman, F. Ç. (2024). *Müzehhip Muhsin Demironat 1907-1983*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Neşriyatı.
- Derman, F.Ç. (2013). *Rikkat Kunt Hoca Hanım 1903-1986*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Neşriyatı.
- Derman, U. (2003). Medresetü'l-Hattâtîn. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 28, s. 341-342). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/medresetul-hattatin>
- Derman, U. (2006). Medresetü'l-Hattâtîn'e dair. İçinde Zeynep Tarım (ed.), (s.511-548). Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na armağan. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Derman, U. (2007). Medresetü'l-Hattâtîn'in açılışına dair mühim bir belge. *Antik&Dekor Antika, Dekorasyon ve Sanat Dergisi*, (100), 228-234.
- Diba, L.(1989). Behzad, Hosayn. İçinde *Encyclopaedia Iranica*. IV, Fasc. 2, 114. <https://www.iranicaonline.org/articles/behzad-hosayn-painter/>
- Dingeç, E.(2011). 18. yüzyılın ikinci yarısında saray atlarının binit takımları. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12 (20), 1-20. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosbilder/issue/23130/247049>
- Doğanay, A. (2004). Türk sanatında pelengî ve şâhî benek nakışları ya da çintamani yanılıgısı. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. (17), 193-218. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/divan/issue/25946/273349>
- Doğru, M. H. (2022). İstanbul Üniversitesi'ne âit bazı albümlerde Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver çalışmaları. *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. (17) 5, 1007-1032. <http://dx.doi.org/10.7827/Turkishstudies.63897>

- Doğru, M. H. (2013). Akademi ilk kuşak tezhip hocalarının Resim ve Heykel Müzesi'ndeki eserleri. İçinde Ahmet Aytaç (ed.), (s. 135-144) VII. Uluslararası Türk Sanatı, Kültürü ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri, Azerbaycan Halkının Lideri Haydar Aliyev'in doğumunun 90. Yıldönümü Anısına.
- Esiner Özen, M. (2017). *Türk cilt sanatı*. (2. bs.). İşaret Yayınları.
- Esiner Özen, M. (1998). *Türk cilt sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güldaş, A. (1993). Çeng. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 8, s. 268-269). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islaman-siklopedisi.org.tr/ceng>
- Gültepe, R. (2018). Atın hareketi. At sayısı. *Z Kültür Sanat Şehir Mevsimlik Tematik Dergi*. (3), 34-35. <https://www.zdergisi.istanbul/bu-sayi/?sayi=3>
- Gümüşhan, H. (2019). *Türk cilt sanatında Necmettin Okyay ve talebelerinin eserleri*.
- (Kayıt No:549706) [Yüksek lisans tezi T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Gündüz, H. (2000). Atatürk ve geleneksel sanatlar. İçinde Irwin Cemil Schick (ed.), (341-346). M. Uğur Derman 65. yıl armağanı. Sabancı Üniversitesi Yayını.
- İpşirli Argıt, B. (2019) Osmanlı İstanbul'unda giyim kuşam. İçinde *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. 4, (ss. 230-246), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayını. <https://istanbultarihi.ist/118-osmanli-istanbulunda-giyim-kusam>
- Kaybettiklerimiz. (1963) *Türk san'atı tarihi araştırmaları ve incelemeleri I*. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları 1,789.
- Mahir, B. (2012). *Osmanlı minyatür sanatı*. Kabalcı Yayıncılık.
- Mehrpooya, J. (1988). Profesör Hossein Taherzadeh Behzad, *Müzeler Dergisi*, 8, 1-8.
- Mark, J. J. (2020, Ocak 16). Eski İran tanrıları, kahramanları ve yaratıkları-Tam Liste [Ancient Persian Gods, Heroes, and Creatures-The Complete

- List]. (Çevirmen T. Köse). *World History Encyclopedia*. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/2-1488/eski-iran-tanrilari-kahramanlari-ve-yar-atiklari/>
- Mesara, G. (1992). Medresetü'l Hattatin yılları ve ötesi. *Antik&Dekor Antika, Dekorasyon ve Sanat Dergisi*, (17), 60-64.
- Özcan, Y. (1990). *Türk kitap sanatında şemse motifi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sayar, A. G. (1994). *A. Süheyl Ünver hayatı, şahsiyeti ve eserleri 1898-1986*. Ötüken Yayınevi.
- Shahmari, S. (2014). *Osmanlı ve İran minyatürlerinde figür anlayışın etnografik açıdan incelemesi*, (Kayıt No. 366969) [Yüksek lisans tezi T.C. Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Soleyli, A. (1952). *İran*. Ettilaat Gazetesi Neşriyatı.
- Şanes Doğru, M. H. (2024). 20. yüzyılda hazırlanmış iki Fatih albümünde bulunan fatih portreleri hakkında. *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT]*, (16) 3, 261-276. <https://www.dieweltdertuerken.org/makale-detay/20-yuzyilda-hazirlanmis-iki-fatih-albumunde-bulunan-fatih-portreleri-hakkinda-1039>
- Şanes Doğru, M.H. (2022). Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e ait diploma desenleri *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks[ZfWT]*, (14) 2 239- 258. <https://www.dieweltdertuerken.org/makale-detay/ord-prof-dr-a-suheyl-unver-e-ait-diploma-desenleri-858>
- Taşkale, F. (1991). Fatih Divanı. *Antik&Dekor Antika, Dekorasyon ve Sanat Dergisi*, (13), 28-31.
- Taşkale, F. (2008). Fatih Divanı. *El Sanatları İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (İSMEK) El Sanatları Dergisi*, (6), 06-17.
- Uluç, L. (2006). *Türkmen valiler Şirazlı ustalar Osmanlı okurlar XVI. yüzyıl Şiraz elyazmaları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ünver, Mesera, G.& İrteş, S. (2016), *Türk tezyini sanatlarında A. Süheyl Ünver ve yeni terkipleri*. Nakkaş Tezyini Sanatlar Merkezi.

Yılmaz, A & Toraman, A. (2011). Türk kültüründe at kuyruğu bağlama ve kesme geleneği üzerine bazı teknikler. *History Studies (International Journal of History)*, (12), 745-763.

https://www.historystudies.net/turk-kulturunde-at-kuyruğu-bağlama-ve-kesme-gelenegi-uzerine-bazi-tetkikler_1673